

Ljubica Milosavljević*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
ljupka@beotel.rs***Konstrukcija starosti:
štampa o domovima za stare (1945-1960)**

Apstrakt: Za proučavanje procesa u kojem je starost, kao društveni problem, mnogo puta "nastajala" i "nestajala" iz žiže društvene javnosti, poslužile novinska građa objavljena u periodu od kraja II svetskog rata do kraja 50-ih godina, u dnevnim listovima "Borba" i "Politika". Na osnovu nje, biće moguće pokazati jednu od osnovnih postavki konstrukcionizma koja vodi *stvarnosti viđenoj kao*, tj. uzroke koji su doveli do toga da se ovaj društveni problem, koji otpočinje stvaranjem građanskog društva u Srbiji XIX veka, u odabranom razdoblju "vidi" kao upravo konstruisan. Na ovaj način biće moguće razjasniti kako *pre* postaje *posle*, odnosno zbog čega se kao o "promom" staračkom domu u Beogradu piše o onom koji je izgrađen tek 1959. godine.

Ključne reči: starost, starački domovi, novinska građa, konstrukcionizam, društveni problem.

Uvod

Novinska dokumentacija spada u red lako dostupnih izvora, najčešće svedoči o događajima iz bliže prošlosti i njihovim sukcesivnim sledovima, ali poput drugih izvora, otvara i veliki broj problema. Sa kojim se problemima suočava antropolog koji "zakorači" u dokumentaciju novinske kuće i šta je to što mu ova građa omogućava da "izvuče na površinu", biće jedno od ključnih pitanja ovog rada. Izvori koji će biti predmet analize pripadaju dokumentaciji novinskog preduzeća "Borba", dok se među novinskim člancima, pored napisa nekadašnjeg dnevnog lista "Borba", mogu pronaći i članci objavljeni u drugim listovima.

Pokušaj rekonstrukcije, na osnovu raspoložive građe, odnosi se na period nakon II svetskog rata i to na onaj deo socijalne politike koji učestvuje u konstruisanju starosti kao društvenog problema na ovim prostorima. Sledeći konstrukcionistački pogled na svet, koji nastaje kao rezultat usaglašavanja različitih naučnih disciplina oko toga da stvarnost nije ono što *izgleda* da jeste, za

potrebe ovog rada odabran je samo jedan segment date konstrukcije, tj. segment koji se odnosi na institucionalizovani smeštaj starih lica u Srbiji; dok datu konstrukciju možemo pratiti i kroz razvoj penzionih fondova, kao i kroz organizovanu medicinsku brigu namenjenu isključivo starim licima. Pomenuti "trolist" učestvuje u konstruisanju starosti kao društvenog problema od nastanka građanskog društva i uspostavljanja profesionalizacije u Srbiji XIX veka, što najpre otvara mogućnost organizovanja penzionog sistema i organizovanog smeštaja, dok medicinska briga, u smislu gerijatrije, nastaje znatno kasnije – tek u drugoj polovini XX veka. Ipak, o konstruisanju starosti kao društvenog problema pre možemo govoriti kao konstruisanju nemoći kao društvenog problema, kroz koju stari, nekada samostalno, ali češće u korpusu drugih nevoljnika, prolaze put do uvažavanja kao društvenog problema.

Proučavati društvene probleme podrazumeva proučavanje procesa u okviru kojeg članovi društva definišu neko navodno stanje kao društveni problem (Hazelrigg 1986), s tim da istinitost tvrdnje da je neki problem, zaista, i društveni, za ovaj naučni koncept nema značaja. U proučavanju ovog procesa nezaobilaznu ulogu imaju mediji. Njih je danas daleko više nego u periodu na koji se odnosi istraživanje, zbog čega onovremena štampa dobija još više na značaju, budući da je podnela znatan deo "tereta" uspostavljanja ondašnje¹ konstrukcije datog društvenog problema. Kroz izveštavanje i plasiranje zahteva određenih interesnih grupa, pored ostalih faktora, ona je aktivno učestvovala u stvaranju "arene javne diskusije" (Blumer 1971) u kojoj su individualni problemi tražili put do društvenih i u kojoj su se afirmisani društveni problemi borili za primat u društvu koje im je dalo legitimitet. Ovu "selektivnu igru" moguće je pratiti kroz niz različitih aspekata, ali kada su mediji u pitanju najveću pažnju neophodno je posvetiti odabiru društvenih problema, kao i podsticaju ili prigušivanju zabrinutosti u vezi sa nekim stanjem.

Pored navedenog, važno je napomenuti da proučavani period ne pruža mogućnost analize opozicione štampe² i poređenje različitosti u pristupu bavljenja konkretnim društvenim problemom, te da analizirana štampa predstavlja jedinstveni izvor, važan uprkos skromnom broju objavljenih članaka koji se odnose na datu problematiku. Ideološka "zakrivljenost" u ovom slučaju ne predstavlja manjkavost nego, upravo, suprotno – ono za čim se traga. Razlog tome leži u činjenici da praćenje procesa određene konstrukcije podrazumeva i praćenje ideoloških intervencija koje vode jednoj od ključnih postavki kon-

¹ Konstruisanje ovog problema prolazi kroz čitav niz faza, tako da se u pojedinim istorijskim razdobljima može činiti da se radi o otpočinjanju procesa konstruisanja, usled ideološkog raskida sa prošlošću, dok se, zapravo, radi samo o sledećoj fazi ranije otpočetog procesa. O identifikovanim fazama i pravilnosti koje one podrazumevaju biće još reči.

² U to vreme nije bilo opozicione štampe.

strukcionizma, a ona se sastoji u ustrojavanju objekta koji vodi pojmu *viđenja kao*. Zbog toga konstrukcionisti ispituju proces kojim društvo definiše neko stanje kao društveni problem i u okviru kojeg se nadaju da će odgovoriti na pitanje zbog čega se neko "objektivno stanje" u jednom vremenskom periodu definiše kao društveni problem, dok u nekom drugom razdoblju ne uspeva da ostvari takvu formulaciju.

Cilj ovog rada, zbog svega navedenog, biće pokušaj da se odgovori na pitanje kako je došlo do diskontinuiteta i raskidanja s prošlošću kojoj pripada otpočinjanje bavljenja društvenim problemom, kao i na pitanje kako društveni problem biva "naknadno konstruisan" na takav način da se stiče utisak da se radi o inicijalnoj međi u vremenu, a ne o nastavku bavljenja društvenim problemom, u prvom redu nemoćnih, čije ustrojstvo pripada pređašnjim etapama u razvoju države i celokupnog društva. U ovom nastojanju poslužiće, upravo, analizirana štampa.

Teorijski okvir

Učenje Herberta Blumera imalo je snažnog odjeka u sociologiji 70-ih godina XX veka. Njegova kritika objektivističkog pristupa studiji i analizi društvenih problema počinje od izricanja tvrdnje da sociolozi greše kada pretpostavljaju da društveni problem postoji kao "objektivan uslov ili aranžman u tkivu nekog društva". Taj objektivni uslov, u učenju prethodno vladajuće objektivističke doktrine, shvatan je kao izvor "urođene štete", koji svojom "malignom prirodom" biva suprotstavljen "normalnom", odnosno "zdravom društvu", u sociološkom smislu (Blumer 1971). Baviti se društvenim problemom, za ovog autora, znači baviti se procesom njegovog definisanja jer, upravo, proces određuje razvoj i sudbinu datog problema.

Proučavanje ovog procesa, za Blumera, moralo bi se odvijati po ustaljenom i brižljivo koncipiranom obrascu, zbog čega je predložio analizu toka procesa u pet faza. *Prva faza* odnosi se na pitanje nastanka, tj. pojavljivanja društvenog problema. Postojanje neke vrste bolesnog ili štetnog stanja za društvo ne vodi automatskom priznavanju tog stanja kao društvenog problema. Određena društvena stanja, u izvesnom vremenskom periodu, mogu biti ignorisana, da bi u nekom drugom dobila potvrdu. Priznavanja nekog stanja kao društvenog problema, od strane društva, dug je i selektivan proces, koji autor naziva "žestokom konkurentskom borbom", u kojoj tek poneko dobije željeno priznanje dok druga bivaju ostavljena nerešena ili, čak, bez uspeha i da skrenu pažnju za sebe.

Faza dva podrazumava službeno utvrđivanje društvenih problema, odnosno davanje legitimiteta. Ako se društveni problem "rađa" društvenim priznavanjem, onda mu se "život" može garantovati samo dobijanjem društvenog le-

gitimiteta. Za Blumera "arene javne diskusije" upravo su mediji, crkva, škola, organizacije građana, zakonodavna tela i sabirna mesta zvaničnika. Društveni problemi koji ne dobiju ovu potvrdu i ne postanu "obrazloženi i istaknuti problemi" osuđeni su na nestanak. Selektivnost procesa ogleda se u tome što mali broj problema dobija ovu vrstu neophodne potvrde. Blumer naglašava da "urođena težina problema" sama po sebi nije dovoljna i da su na snazi suprotstavljanja onih činilaca koji rade na službenom utvrđivanju društvenih problema i onih snaga koje se tom utvrđivanju protive.

Faza tri odnosi se na mobilisanje na akciju, koja nastaje kada društveni problem postaje predmet diskusije, kontroverze, različitog opisivanja i različitih zahteva. Ova faza predstavlja fazu sukobljavanja.

Faza četiri ili faza službenog plana akcije predstavlja odluku društva na koji način će se odnositi prema određenom društvenom problemu. Ozakonjivanje službenog plana predstavlja službenu definiciju problema i daje sliku društvenog problema iz ugla zvaničnog aparata, kao i namere tog aparata o daljem delovanju. Međutim, službeni plan, po mišljenju Blumera, gotovo uvek je proizvod cenkanja, u kojem se prilagođavaju različiti pogledi i interesi... Ovo je proces definisanja i redefinisavanja u jednom koncentrisanom obliku – formiranje, prerađivanje i pretapanje jedne zajedničke slike društvenog problema, tako da ono što na kraju dobijemo kao rezultat može se veoma razlikovati od onoga kako je problem bio viđen u ranijoj fazi razvoja.

Peta faza je faza implementacije, ali na takav način da službeni plan u praksi obavezno biva modifikovan. Ovo je početak uvođenja u još jedan proces zajedničkog definisanja zbog čega Blumer apostrofira da se u praksi često događa, kao proizvod zakulisnih dogovora, da se menja centralno područje društvenog problema, ili da čak ostaje potpuno netaknuto.

Dalje insistiranje na procesu

Pre nego što se bude razvila ozbiljna kritika onoga što je Blumer postulirao, biće zasnovano čitavo učenje koje će biti dopunjeno i potpomognuto naučnim naporima različitih autora. U prvom redu, bili su to Malkom Spektor i Džon Kicus. Ostajući u domenu blumerovske perspektive i naglašavanja procesa kojim članovi društva ili određenih grupa definišu "opšti uslov" kao društveni problem, oni društvene probleme definišu kao "aktivnosti grupa koje iznose tvrdnje o nanetoj nepravdi i zahtevu upućene organizacijama, agencijama i institucijama, u vezi s određenim pretpostavljenim stanjima" (Spector and Kitsuse 1973, 146). Postavljanje zahteva, tako, rezultat je delovanja aktivnosti neke grupe koja tumači neko pretpostavljeno stanje kao problem. Sa njihove tačke gledišta, postojanje određenog stanja ne podrazumeva prisustvo tog stanja u značajnoj meri ili njegov hronološki rast, nego pojavu pojedinaca ili grupa koje se žale na postojanje tih stanja i koje postavljaju određene zahteve u vezi s njima.

Ovako shvaćeni društveni problemi nisu statički uslovi, nego sled događaja zbog kojih ovi autori preporučuju *prirodno istorijski model* društvenih problema. Kao glavni zadatak, predlažu utvrđivanje elemenata, faza ili procesa među istorijama različitih društvenih problema. Odgovaranje na pitanje da li neki društveni problem ima *prirodnu istoriju*, znači odgovoriti na pitanje da li se pojedini fenomen razvija kroz više različitih faza, pri čemu svaku od tih faza karakterišu različite dinamike ili procesi, različiti karakteri, vrste aktivnosti i dilema, uz napomenu da linearna progresija nije obavezna.

Kao model prirodne istorije, za analizu društvenih problema Spektor i Kicus nude smernice za empirijsko istraživanje u četiri faze. *Prva faza* podrazumeva nastojanje pojedinih grupa da odbrane postojanje određenih stanja, da ih definišu kao uvredljive, štetne i nepoželjne, zatim da obznane zahteve i podstaknu kontroverzu i time stvore javnu ili političku debatu. *Druga faza* je faza prepoznavanja legitimnog stava grupe od strane nekih zvaničnih organizacija, agencija ili institucija, što može dovesti do pokretanja zvanične istrage, davanja predloga za reformu, ali i osnivanje agencije koja bi odgovorila postavljenim zahtevima i tvrdnjama. *Treća faza* započinje kada dođe do ponovnog pojavljivanja zahteva i tvrdnji od strane grupe koja je nezadovoljna ustanovljenim procedurama koje je trebalo da regulišu pojedina stanja, birokratskim rukovanjem žalbama i nemogućnošću postizanja poverenja kada se radi o procedurama. Poslednja faza, tj. *četvrta faza* nastupa u onom trenutku kada žalbena grupa odbije da primi odgovor na postavljene zahteve i tvrdnje ili kada dođe do potpunog izostajanja odgovora od strane agencije ili institucije. Kao rezultat tada se javljaju aktivnosti sa ciljem uspostavljanja alternative – paralelnih ili kontra–institucija kao odgovor na uspostavljenu proceduru koja ne zadovoljava žalbenu grupu.

Redefinisanje onoga što je Blumer zaveštao proučavanju društvenih problema, pre svega od strane ova dva autora, predstavlja bolji putokaz za proučavanje procesa konstruisanja starosti kao društvenog problema u našoj sredini, iz nekoliko razloga. Blumerova postavka pogodnija je za detaljniju analizu procesa konstruisanja društvenog problema koji podrazumeva kraće trajanje. Završna faza analize procesa, za Blumera, predstavlja fazu implementacije, ma koliko ona bila neadekvatna za rešavanje određenog društvenog problema. Za razliku od Blumera, Spektor i Kicus modelom prirodne istorije omogućavaju da proces bude praćen i nakon prvobitne implementacije službenog plana, čak i u onim fazama kada društveni problem, za samo društvo, gotovo da prestaje da postoji, tj. kada dođe do izostajanja reakcije onih koji su zaduženi da rešavaju problem, pa sve do narednih faza u kojima društveni problem doživljava ponovno priznavanje, ponekad i uz pomoć alternativne metode. Kada ovaj model prevedemo na proces konstruisanja starosti kao društvenog problema, biće nam omogućeno da bolje razumemo kako je došlo do prividnog diskontinuiteta u bavljenju problemom, tj. kako je trenutak postavljanja zahteva i

odgovora na njih prebačen iz prošlosti s kojom je zahtevan raskid, u trenutku kada ondašnja *stvarnost* biva *viđena kao*.

Iskustvo u radu s novinskim izvorima

U radu s novinskim izvorima, svest o ideološkoj zakrivljenosti, kao proizvoda određenog pogleda na svet neke epohe, ne sme se gubiti iz vida. Međutim, budući da ovaj rad upravo traga za tom vrstom "iskrivljenja"³ onda listovi "Borba" i "Politika", iz perioda nakon NOB-a, postaju važan izvor za dekonstrukciju i pored sve fragmentarnosti s kojom se suočava istraživač, budući da cilj ovog rada nije da "barata" još jednom *istinom* u nizu, nego da osvetli proces u kojem je moguće da *pre* postane *posle*, tj. da neka pojava ima dva ili više početaka, bez realnog vremenskog diskontinuiteta.

Pomenuta fragmentarnost predstavlja prvi u obilju problema. Dostupna dokumentacija podeljena je u određene fascikle ili registratore prema kriterijumu koji je važio za odlaganje i čuvanje novinskog materijala. Ovako organizovana "stvarnost" najpre dovodi do pitanja da li se u fasciklama nalazi sve o čemu je pisano u vezi s određenom temom ili je tu samo ono što je sačuvano prema kriterijumu onoga ko je organizovao građu? Problem postaje veći onog momenta kada bivamo suočeni s problemom nehnološkog odlaganja građe, što može biti i posledica korišćenja izvora tokom vremena.

Pored fragmentarnosti, zatim dileme da li je to zaista sve o čemu se pisalo, kao i narušenog redosleda događaja, veliki problem predstavlja i način razvrstavanja građe koji se kreće od izrazitog uopštavanja problema npr. podvođenja višestrukih problema pod pojam "opšta socijalna politika", do sužavanja pojedinih problema na takav način da se iz vida lako gubi pretpostavljena celina. Ovakav pogled na dokumentaciju svakako je posledica razumevanja problema od strane istraživača, za razliku od kreatora dokumentacije koji, pored ideoloških diktata vremena u kojem radi, postaje dopunski kreator konstrukcije stvarajući "stvarnost" u službi vlastite službe.

U obilju materijala koji se bavio različitim aspektima brige o onima kojima je ona bila potrebna, a to su primera radi: ratni vojni invalidi, deca, ratna siročad, samohrane majke, delikventi različitih profila, bilo je potrebno pratiti tananu nit koja se provlačila u tom "opštem", a koja se odnosila na starost. Potom je tu nit – koja se tokom vekova prečesto "mrsila" zbog toga što su stari, iz ugla nauke, posmatrani kao odrasli i u tom korpusu bivali, zapravo, gubljeni iz vida (Minoa 1994) – trebalo "rastanjiti" na još tananiji "končić" o kojem su "visili"

³ U ovom slučaju namernog iskrivljenja, budući da se radi o ideološkom prekrajanju, a ne nedoslednosti usled nekog drugog faktora koji čine da *stvarnost* ne odgovara pretpostavljenoj stvarnosti.

starački domovi. Zbog toga je, za potrebe ovog rada, bilo moguće izdvojiti tek nekoliko članaka koji su se odnosili na zadatu temu. Međutim, bez obzira na njihovu malobrojnost i uprkos zanemarivanju određenih fakticita i povremenog oglašavanja o osnovne principe novinarstva (ko? gde? šta? kako? i, ako je moguće, i zašto?) dobijena građa, zahvaljujući određenoj retorici, koja uvek prati formulisanje zahteva u konstruisanju društvenih problema, zatim upečatljivosti naslova i korišćenju narativa negdašnjih staraca, postaje izrazito važna u dekonstrukciji problema koji, iz ideoloških razloga i pokušaja uspostavljanja konstrukta *beskonfliktnog društva*, trpi naknadnu konstrukciju usled "nasilnog" diskontinuiteta, i koji dodatno biva potpomognut ključnim principima propagande – glasnošću i jednoobraznošću. Ipak, u ovom slučaju, malobrojnost napisa i gubljenje starih u korpusu drugih kojima je pomoć potrebna svedoči o tome da pitanje njihovog institucionalnog zbrinjavanja nije pripadalo opsegu važnih tema sa kojima se suočavala novouspostavljena vlast. Za nju su veći izazovi bili pokušaji rešavanja brojnih problema koji su ili nasleđeni iz prethodnih perioda ili balast upravo okončanog rata, ali koji se nisu ticali prevashodno starih lica, ili su, pak, bili u vezi s narastanjem problema zloupotrebe alternative koja se nudila ugroženima, čiji je broj rapidno i neopravdano rastao. Ova vrsta zloupotrebe naročito često će se javljati u pogledu ostvarivanja prava na invalidsku penziju, ali budući da rad ima za cilj da se podrobnije upozna s kontekstom u kojem "nastaje" institucionalizovani smeštaj starih i iznemoglih lica, zloupotrebe o kojima je štampa često izveštavala ostaće po strani. Činjenica da o organizovanom smeštaju starih ima veoma malo podataka, vodi nas zaključku da problem starosti u obrađenom periodu još nije "zavređeo" da od individualnog bude "preveden" u društveni problem, tj. da biva podveden pod društveni problem nemoćnih, a ne starih kao zasebne kategorije ugroženih.

Kada se radi o problemima koji prate istraživača, mogu se izdvojiti još neki. Pored toga što ovakva građa često nije najbolje organizovana i što je prate vremenski skokovi i padovi, karakteriše je i nepotpuno obeležavanje, usled čega nije uvek jasno u kojem listu je objavljen pojedini novinski članak. Ponekad i jedva vidljivi datum, ispisan grafitnom olovkom sredinom 40-ih godina, unosi dodatnu zabunu. Pored toga, laka dostupnost građe dolazi u pitanje i zbog visine troškova. Novinska kuća izdaje građu za hiljadu dinara po godini materijala, bez obzira što u određenoj godini nema građe za kojom se traga i što fascikle neretko sadrže novinske članke iz perioda koji uključuje i petnaest, dvadeset godina.

Za razliku od današnjeg perioda, kada bi postupak proučavanja novinskog materijala podrazumevao i poređenja, tj. traganja za razlikama u pristupu pojedinom društvenom problemu, koje je moguće naći u ideološki različito orijentisanoj štampi, materijal koji je bio predmet analize nije moguće suprotstaviti viđenju opozicione štampe. Traganje za *pravom merom stvari*, za onim što je *stvarno* i *čvrsto tle*, još jednom postaje ćorsokak koji dopušta isključivo

uvid u ono kako je jedan pogled na svet definisao deo šireg problema. Međutim, određene kontradiktornosti, koje se u novinskim napisima "čitaju" kao *jedino, pravo i istinito*, biće moguće pokazati čak i na ovom krajnje ograničenom i ideološki jednoobraznom materijalu.

Stvarnost viđena kao – izlaganje građe

Prvo pitanje koje se nameće u istraživanju organizovanog smeštaja za stare svakako je ono koje se odnosi na nastanak staračkih domova. Težina davanja odgovora na ovo pitanje prati istraživača tokom čitavog proučavanja ovog problema. Postojanje takvih domova u Beogradu, Subotici, Somboru, Apatinu i drugde iz perioda Kraljevine SHS, pa i pre njenog uspostavljanja, činjenica je od koje kasnija teorija o organizovanom smeštaju za stara i nesposobna lica pravi distancu. Od uspostavljanja nove naučne discipline socijalnog rada tokom 50-ih godina, nastaje novo viđenje ovog problema. Prateći novinske izveštaje, ali i ono što tada uspostavljena nauka beleži, dolazimo do potpuno nove međe u vremenu, koja biva smeštena, upravo, u pedesete godine XX veka. Novi zamah novouspostavljene države, koji se nedvosmisleno iščitava u napisima proučavane novinske štampe, bez dileme bi ostavio svakog istraživača koji se bavi ovom problematikom, ukoliko bi istraživanje otpočeo od ovog perioda. Napisi koji govore o "prvom domu penzionera u Beogradu" odnose se na kraj pedesetih godina s čim se poklapaju i narativi mnogobrojnih socijalnih radnika koji danas učestvuju u organizovanoj brizi države za stara lica. Za većinu onih sa kojima su vođeni razgovori, a spadaju u red profesionalaca, kada je u pitanju ovo polje socijalne politike vreme nastanka prvih staračkih domova dešava se polovinom XX veka, čime istorijat biva smešten u bližu prošlost. Međutim, među sociolozima i istoričarima medicine koji se bave ovim problemom, ali prevashodno zahvaljujući dobi u kojoj se nalaze, "istorija" počinje nešto pre, čime biva potvrđena ideja konstrukcionista o *stvarnosti viđenoj kao*. Iskazi starijih proučavalaca ovog problema, a koji su zašli u osamdesete godine, svedoče i o jednoj "starijoj stvarnosti". Međutim, sećanja zahtevaju i potvrdu, koju u "Borbi" od 27. juna 1958. godine ne nalazimo. Upravo suprotno, pod naslovom "Otvora se prvi Dom penzionera u Beogradu" dobijamo jednu "pouzdaniju" sliku:

"Sredinom jula biće otvoren prvi Dom penzionera. U lepu senovitu vilu na Neimaru okruženu velikim parkom, useliće se 44 penzionera. Toliki je kapacitet ovog doma u kome će njegovi stanari imati celokupni smeštaj sa ishranom za 10 hiljada dinara. Ukoliko neki lični ili porodični penzioner nema dovoljno visoku penziju da bi sam mogao platiti ceo iznos, narodni odbor opštine ili neka ustanova ili udruženje plaćaće razliku, s tim da mu se ostavlja deo penzije za džeparac. Narodni odbor nadležne op-

štine snosiće i troškove odevanja. U Dom penzionera primaće se i starije osobe koje nemaju nikakvih prihoda: u tom slučaju narodni odbor opštine plaćaće celokupni iznos smeštaja. Ugovor koji budući stanari doma sklapaju s upravom mogu se u svako doba prekinuti. Otkazni rok je svega 15 dana.

Za adaptaciju vile Sekretarijat za narodno zdravlje i socijalnu zaštitu grada dao je 6,5 miliona dinara. Za potpuno nov nameštaj potrošeno je preko 5 miliona dinara, tako da je dom potpuno preuređen.

Moderan nameštaj, tepisi, zavese, cveće na mnogobrojnim terasama, ogromna dnevna soba sa klavirom i televizorom, biblioteka... sve je brižljivo i sa mnogo ukusa spremljeno da bi budućim stanarima boravak bio što prijatniji. Dom će imati i posebnog lekara i medicinsku sestru koji će voditi računa o zdravlju njegovih stanovnika."

Dakle, članak iz 1958. godine potvrđuje novoustanovljenu "činjenicu" da je prvi dom za stare u Beogradu otvoren nakon II svetskog rata. I naredni članak, istog naslova kao i prethodni, objavljen u "Borbi" 27. januara 1959. godine svedoči o istom događaju, ali i o višemesečnom zakašnjenju i smanjenju budžeta u realizaciji otvaranja "prvog" Doma penzionera:

"Prvog marta treba da se otvori prvi dom penzionera u Beogradu. Sekretarijat za narodno zdravlje raspolaže sa pet miliona dinara za njegovo uređenje. Dom će biti smešten u Lamartinovoj ulici 47 u zgradi u kojoj je nekada bio Dom učenika muzike "Vojislav Vučković"..."

U Dom će biti smešteno 50 penzionera koji nemaju bliže porodice niti nekoga ko bi se brinuo za njih. To je zasad jedini Dom ove vrste na užem području grada. Perspektivnim planom predviđa se podizanje još jednog takvog doma na Karaburmi, samo mnogo većeg kapaciteta".

Nadnaslov članka objavljenog u listu "Borba" 19. oktobra 1959. godine: "Otvoren Dom penzionera na Neimaru" i naslov: "Porodica penzionera" konačno svedoče o konkretnom događaju:

"U tihom kraju Beograda, u Lamartinovoj ulici broj 47, na Kotež Neimaru, prostrano šumovito dvorište sa baštom i lepa dvospratna zgrada, juče su zvanično proglašeni za stalno prebivalište 42 penzionera, koji su se uselili u svoj Dom pre mesec dana.

Dom je svečano otvorio Božidar Vorkapić, načelnik Sekretarijata za narodno zdravlje i socijalnu zaštitu Beograda u prisustvu predstavnika mnogih društvenih organizacija i Narodnog odbora opštine Vračar.

Dom penzionera "Vračar", podseća na jednu veliku porodicu u kojoj su svi njeni članovi penzioneri. Svaka prostorija i uopšte cela zgrada sa dvorištem, uređena je u tom stilu: lake i teške zavese na prozorima, tepisi po podu i cveće u saksijama postavljeni su u celoj kući...

Najviše vole domine i pasijans, - kaže predsednik Upravnog odbora Doma, Brancko Arandelović. Neki od penzionera, da bi se osećali kao kod kuće, uređuju vrt, drugi rade u biblioteci, šiju, krpe.

Dve trećine penzionera u domu su žene..."

Korak nazad

Nekoliko novinskih članaka nastalih po završetku II svetskog rata za temu, takođe, imaju domove za stara i nemoćna lica, ali kao jedan od ključnih problema pojavljuje se pitanje samog izvora. Kod tri, od četiri, novinska napisa ne postoji podatak u kojem listu su objavljeni, dok se za jedan zna da je objavljen u dnevnom listu "Politika".

Hronološki najstariji članak pod naslovom: "Reorganizacija domova staraca i starica na teritoriji Srbije", od 28. novembra 1946. godine, beleži negativnu sliku zatečenog stanja u domovima, koji nisu bili nužno namenjeni smeštaju starih lica⁴:

"U septembru mesecu ove godine Ministarstvo socijalne politike Srbije pristupilo je reorganizovanju domova staraca i starica. Takvih domova je u to vreme bilo veliki broj, ali u njima nije bilo dovoljno personala, higijenske prilike bile su nepovoljne, nije bilo dovoljno ličnog i postelnog rublja i hrana nije dobro spravljana. Mesto ovakvih domova trebalo je stvoriti domove koji će odgovarati onome čemu su namenjeni: da se stari, oronuli i iznemogli u njima ugodno osećaju.

Mesto 16 domova koliko ih je u septembru bilo na teritoriji Srbije, organizovano je sada sedam. Popravljene su stare i osposobljene nove zgrade. Domovi su snabdeveni potrebnim inventarom...

Jedan od problema bila je nedisciplinovanost štićenika. Organizovanjem stalnih konferencija prilično se uspelo da se u ovome pogledu stanje poboljša. U nekim domovima kao na primer u Domu prosjaka, osnovan je sud časti od pet članova koje su štićenici između sebe izabrali."

Članak, objavljen 25. januara 1947. godine, pod naslovom "U Narodnoj Republici Srbiji podići će se u ovoj godini još dva doma za starce i starice", omogućava nam da saznamo ponešto o stanju i popunjenosti kapaciteta tadašnjih domova:

"Ministarstvo socijalnog staranja Narodne Republike Srbije postiglo je u toku prošle godine znatne rezultate u zbrinjavanju starih i iznemoglih koji nemaju porodice i domove. Kako nije bilo dovoljno starim i iznemoglim dati novčanu pomoć, već im obezbediti i negu, otvoreno je i obnovljeno više domova za starce i starice. U Narodnoj Republici Srbiji ovakvih domova ima 42. Od toga broja 31 dom pripada Kosmetu. U tim domovima smešteno je 1.524 lica, ma da je njihov kapacitet 2.156 štićenika. Uzrok što nije primljeno više štićenika leži u tome što sreski i gradski odbori nisu obezbedili dovoljno

⁴ Pominjanje Doma prosjaka, kao sabirnog mesta i za stara lica, svedoči o tome da konstruisanje starosti kao društvenog problema ne proističe iz korpusa starosti i starenja, nego iz pokušaja rešavanja problema svakovrsnih nemoćnih. U konstruisanju starosti kao društvenog problema, dakle, ključna nije bila starost, nego nemoć koju ona podrazumeva.

sredstava za izdržavanje štíćenika sa svoje teritorije. U ovoj godini će se to stanje popraviti na taj način što će budžetiranje domova biti zadatak odbora na čijoj se teritoriji dom nalazi, a iz republikanskih izvora takvih odbora povećaće se udeo.

Prema podacima popisa neobezbeđenih starih i iznemoglih lica na teritoriji Narodne Republike Srbije, vidi se da mreža ustanova za zbrinjavanje starih još nije dovoljna⁵. Osim toga, po postojećim domovima još nisu uvedene one radinosti koje su starija lica u mogućnosti da obavljaju.

... U toku ove godine podići će se dva doma, i to u Jabukovcu i Žabarima, koji će moći da prime oko 100 štíćenika. Osim toga, predviđeno je da se po svim postojećim domovima organizuju i razni zanati.

Ministarstvo će, sa svoje strane, osim poboljšanja ishrane, pomoći domovima i u potrebnom inventaru, bibliotekama i drugim strarima."

Pod naslovom "Dom staraca u Kačarevu", od 28. januara 1948. godine, objavljen je članak u kojem leži ključ razumevanja kako je moguće da "prvi" starački dom, tj. dom penzionera, kako je nazvan, bude otvoren tek pred kraj pedesetih godina. Članak, u formi narativa, biće prenet gotovo u celini, jer se iz njega jasno vide mnogi elementi koji su korišćeni u onovremenom konstruisanju datog društvenog problema:

"Kad 98-godišnji starac Svetozar Milojković priča o svom teškom životu koji ga je pre šesnaest godina doveo pred vrata Doma staraca onda se u nizu teških optužbi na tadašnji društveni sistem pojavljuje još jedna.

U mladosti sam bio radnik. Radio sam dok sam mogao – do svoje 80 godine. Tada sam iznemogao počeo obijati vrata raznih dobrotvornih društava. Glad mi je bila stalna pratilac. Jednog su me dana primili u Dom – mislio sam da ću moći mirno da dočekam smrt. Dalji život u Domu pokazao mi je da sam se prevario.

Iako su starci u domu bili u donekle boljem položaju od onih na ulici – često ih je glad terala iz Doma. Bežali su na ulicu da pružaju ruku prema prolaznicima.

Novi dom

Oslobođenje zemlje donelo je u sivu zgradu Doma svetlu nadu o boljem životu.

Jednog je dana u našu sobu ušao novi upravnik Doma. Rukovao se sa nama i pozvao nas da mu pomognemo u radu koji će poboljšati naš život.

I ja ću da pomognem – rekao sam upravniku i sasvim sam zaboravio da mi je 95 godina. Pogledao sam u staricu Danicu Stanišić, koja je tada imala 102 godine. Ona je nešto mrmrljala. Nije verovala da će dočekati to bolje. Pa ipak je dočekala. Mi smo odmah pristupili radu. Izabrali smo grupnog starešinu, a zatim su se starci dobrovoljno javljali za rad u bašti, za cepanje drva i ostale sitne poslove. Većina je ostala bez posla. Broj štíćenika u Domu rastao je iz dana u dan. – Sobe su postale prenatrpene, trebalo je pronaći novu zgradu. Saznali smo da je za nas određeno nekoliko zgrada u selu Kačarevu iza Pančeva. Starci su se počeli buniti. Nije im se išlo iz Beograda. Neki su potajno

⁵ Kapacitet od 0,6 procenata, koliki je zabeležen 2008. godine, svedoči o tome da je pomak pod znakom pitanja i da bi se pre moglo govoriti o nazadovanju u ovoj oblasti socijalne politike (Dinić i dr. 2008).

otišli u to selo – da vide šta je to. Vratili su se i oduševljeno pričali o prostranim zgradama, o vrtovima, livadama i o 20 jutara zemlje... Zgrade su se već popravljale.

-Trebalo je da i mi pomognemo. Odlazili su oni jači i pomagali. Većina smo jedva čekali dan preseljenja. Neposredno pred naš odlazak iz Beograda nekoliko "najtvrdoglavijih" pobjeglo je iz Doma.

Vlastita ekonomija

Stari Svetozar malo je zastao, udario svojim štapom o parket sobe i nastavio.

- Došli smo u Kačarevo. Sobe kako vidite svetle, pred svakom kućom terasa iza kuće bašta. Treba semena za cveće. Ej, da vidite na proleće kad se ovo zazeleni...

I čim smo došli, napravili smo raspored. Evo ga stari Živojin Todorović, raspoređuje nam svaki dan drva i ugalj za peć. Odredio svakom tačnu meru drva i uglja i ne da ni mrvice više. Kaže – štedite, ne rasipajte, naša je to svojina.

A Spasoje Ćirković koji je nekada bio kelner – postao baštovan. Sve hoda po bašti i govori: ovde ćemo zasaditi luk, ovde kupus, ovde cveće...

- A vi čika Tozo ništa ne radite – onako od šale dobaci mu starac Veljo, što ljubomorno čuva katanac obora u kome su tri utovljene svinje.

- A ko redovito čita našu štampu i priča ti šta u njoj piše – gordo odgovori čika Tozo.

A šta je sa ovima što pobeغوše u Beograd?

- Vratile su se sve te "izbeglice". Videli su da su pogrešili i došli na imanje u Kačarevo. Kažu mi drugovi, nećemo više bežati iz ove naše kuće. A i mi smo svi u to ubeđeni – završio je razgovor čika Tozo i polako se uputio prema kuhni da vidi šta se tamo radi.

U novom Domu osnovane su krojačka radionica i berbernica. U njima rade starci – zanatlije. Osnovaće uskoro oni još neke radionice.

Uprava Doma nabaviće krave, konje, više komada svinja, živinu i ovce. To će biti vlasništvo šticećenika. Oni će o njima voditi brigu.

A kad počnu prvi prolećni radovi, koje šticećenici doma očekuju sa nestrpljenjem, oni će prionuti na rad, jer od toga zavisi budućnost njihove ekonomije.

Sto četrdeset šticećenika Doma staraca u Kačarevu, našlo je zaista svoj dom."

"Politika" od 25. decembra 1958. godine, pod naslovom "Ljudi koji su ponovo stekli porodicu", bavi se negdašnjom situacijom u subotičkom domu za stara lica i boljitkom koji je ostvaren:

"...Nekada je to bio uboški dom. Bolesni i nemoćni živeli su od milostinje. Hranili su se iz istog kazana sa zatvorenicima. Sada, za svakoga ko ne prima penziju, invalidninu ili kakvu drugu socijalnu pomoć, plaća njegova opština 8.000 dinara mesečno. Pored toga, Dom ima svoje njive, salaš, baštu, vinograde, svinje, stoku, živinu... Pravo domaćinstvo.

Gotovo celim domaćinstvom upravljaju sami starci i starice. Oni rade u polju, oboru, dvorištu, kuhinji. Dobrovoljno, koliko ko može. Vrednost njihovog rada meri se, međutim, milionima. Zato nije čudo što njihove dnevne sobe podsećaju na najbolje uređeni klub u Subotici, a njihove spavaonice ne zaostaju za spavaonicama internata Srednje tehničke škole, koji je tek dovršen. Oni su sami, iz svoje bašte, obezbedili dobru zimmicu. Njihova garderoba zauzima tri velike prostorije. Svaki član ove porodice ima pored radnog i praznično odelo..."

Analiza građe kroz konstrukcionističku prizmu

Zaključak da su ljudi ti koji konstruišu verzije stvarnosti i da je njihovo ponašanje u direktnoj vezi sa konstruktima koje su stvorili, izveden je kao posledica uviđanja nemogućnosti neposrednog pristupa stvarnosti. Način na koji ljudi shvataju svet utiče na njihovo delanje u njemu i na odnos prema njemu. Sledstveno tome, konstruktivistička proučavanja imaju za predmet upravo konstrukcije uz pomoć kojih ljudi nastoje da osmisle svet: "Konstruktivisti ne poriču svet, već tvrde da se on ne može saznati van referentnih okvira, koji se činom saznanja tog sveta i sami sazdaaju. Zato se može reći da konstruktivizam predstavlja jedan metateorijski referentni okvir pomoću kojeg se mogu razumeti pojedinačni referentni okviri" (Stojnov 2001, 22). Pitanje referentnog okvira u određenoj fazi procesa konstrukcija postaje ključno. Referentni okvir unutar kojeg se traga za fazama procesa konstruisanja starosti kao društvenog problema podrazumava period nakon II svetskog rata i uspostavljanje nove države koja je imala ambiciju da oformi jedan novi pogled na svet. Rezultat tog nastojanja očitovao se na raskidu s prošlošću na takav način da se ono što je štetno stavljalo u prvi plan nasleđenog, a ono dobro izricalo kao novozasnovana praksa koja započinje, upravo, od tih *novih boljih vremena*.

Ukoliko se sada vratimo na model prirodne istorije koji su postulirali Spektor i Kicus, i kada pretpostavljeni tok uporedimo sa podacima koje nudi novinska građa, onda uviđamo potpuno poklapanje u pogledu prve dve faze. Naime, prva faza podrazumeva nastojanje pojedinih grupa da odbrane postojanje određenih stanja, da ih definišu kao uvredljiva, štetna i nepoželjna, potom da obznanе zahteve i podstaknu kontroverze i time stvore javnu ili političku debatu. Ova faza, zapravo, trebalo bi da podrazumeva angažman žalbene grupe – u konkretnom slučaju stara lica. Međutim, žalbena grupa u ovom slučaju već pripada korpusu institucija novoustanovljene države što svedoči o kontinuitetu procesa i oslanjanju na institucije koje su već postojale, ali i o tome da stara lica nikada nisu ni ostvarila mogućnost da tvore žalbenu grupu koja ima političkog ili bilo kojeg drugog uticaja kao bitnog preduslova za pridobijanje legitimiteta vlastitog problema, što ondašnje i današnje starce ne čini u mnogome različitim. Domovi – koji spadaju u nadležnost čitavog niza regulatornih tela, koja su se menjala kroz vreme, poput Ministarstva socijalne politike Srbije tj. Ministarstva socijalnog staranja Narodne Republike Srbije, Sekretarijata za narodno zdravlje i socijalnu zaštitu grada, Narodni odbor opštine, Sreski odbori – postojali su i pre onih koje analizirana štampa u periodu pedesetih godina naziva *prvima*. Međutim, proizvođenje određenog stanja u uvredljivo, štetno i nepoželjno jasno se izriče u novinskim napisima koji su objavljeni odmah po završetku rata i koji imaju za cilj, između ostalog, stavljanje u službu određenog pogleda na svet koji je neminovno ideološki, tj. pokretanje kontroverze i otvaranje javne i političke debate. Ovakve primere moguće je pratiti kroz štampu iz 1948. godine:

Podjednako slikovito bivamo upoznati i sa stanjem u Domu za stara i nemoćna lica u Subotici, u članku objavljenom u "Politici" 1958. godine:

"...Nekada je to bio uboški dom. Bolesni i nemoćni živeli su od milostinje. Hranili su se iz istog kazana sa zatvorenicima..."

Druga faza podrazumeva prepoznavanje legitimnog stava grupe od strane zvaničnih organizacija, agencija ili institucija, što može dovesti do istrage, davanje predloga za reformu, ali i osnivanje agencije koja bi odgovorila postavljenim zahtevima, koju, takođe, možemo iščitati iz novinskih članaka. Već je rečeno da su stari bili obuhvaćeni socijalnim sistemom, ali pokretanje reforme i uspostavljanje specijalizovanih institucija odgovara upravo ovoj fazi o čemu svedoči napis iz 1946. godine u kome se kaže da je Ministarstvo socijalne politike pristupilo reorganizovanju domova staraca i starica u smislu poboljšanja higijenskih uslova, ishrane i brojnosti personala, ali i kontroli ponašanja štićenika koji su okarakterisani kao "nedisciplinovani".

Treća faza započinje kada dođe do ponovnog pojavljivanja zahteva i tvrdnji od strane grupe koja je nezadovoljna (što u ovom slučaju nisu stara lica), ustanovljenim procedurama koje je trebalo da regulišu pojedina stanja, birokratskim rukovanjem žalbama i nemogućnošću postizanja poverenja kada se radi o procedurama. I ovu fazu konstrukcije moguće je pratiti kroz ono o čemu se pisalo nakon završetka rata, u konkretnom slučaju 1947. godine, kada je konstatovano da nema dovoljno domova za stara lica te da je kapacitet postojećih nedovoljan. U tom smislu, država je obećala da će izgraditi dva nova doma (u Jabukovcu i Žabarima), te da će pristupiti poboljšanju uslova u postojećim domovima (bolja ishrana, novi inventar, biblioteke, organizacija zanata kojima bi se stari bavili, itd).

Podsećanje da žalbenu grupu u konstruisanju starosti kao društvenog problema ne čine stara lica, što s jedne strane svedoči o dužini procesa, ali i o određenim specifičnostima koje prate ovu populaciju tj. izostajanje političke i svake druge moći, učiniće i da četvrta faza ne bude moguća, barem ne u potpunosti. Ova faza nastaje kada žalbena grupa odbija da primi odgovor na postavljene zahteve i tvrdnje ili kada dođe do potpunog izostajanja odgovora od strane agencije ili institucije, a kao rezultat tada se javljaju aktivnosti sa ciljem uspostavljanja alternativnih, paralelnih ili kontra-institucija kao odgovor na uspostavljenu proceduru koja ne zadovoljava žalbenu grupu. Tvorci modela prirodne istorije naglašavaju i mogućnost štrajkova, bojkota i ostalih vidova protivljenja, ali specifičnost položaja starih lica ne dozvoljava im delovanje na ovaj način. Vlasnici problema su ti koji barataju njime, a to u ovom slučaju nisu pripadnici starije generacije. Država, ministarstva, institucije socijalnog staranja i, u skorije vreme, nevladin sektor diktiraju dinamiku i smerove rešavanja problema.

U analiziranoj štampi, ipak, nalazimo glas starih, ali taj glas je u službi je ideologije koja uspostavlja novi pogled na svet i stvara jaz, unutar procesa koji traje, s onim fazama koje su pripadale prethodnom državnom uređenju. Narativ gotovo stogodišnjeg starca pre je imao zadatak da nas ubedi da nešto nije valjalo; dok priča o stogodišnjacima koji naporno rade da bi održali ekonomiju, takođe, ne odgovara opisu *državi blagostanja*, koja se izdavala za onu u kojoj je svako radio prema mogućnostima i dobijao prema potrebi. Ovde uviđamo da je važnost jezika koji se koristi u rangu nekih drugih faktora, zbog toga što se jezik posmatra kao oblik društvenog delanja: "Ako se, dakle, u centar pažnje postave svakodnevne interakcije ljudi i te interakcije posmatraju kao nešto što aktivno proizvodi oblike znanja koje smatramo pouzdanim, kao i društvene pojave vezane za njih, onda sledi da i jezik mora biti nešto više, a ne samo način na koji izražavamo sami sebe" (Ber 2001, 38).

Ukoliko se sada vratimo štampi iz 50-ih godina, onda je važno naglasiti da je u to vreme već napravljen i ideološki i vremenski otklon od minule faze u razdoblju države, što štampa objavljena po okončanju rata nije uspela do kraja da ostvari, barem ne u onom segmentu koji se odnosi na vremensku komponentu. Iščitanje ove štampe pruža nam novi pogled na svet i *stvarnost viđenu kao* koja ovoga puta podrazumeva uspostavljanje *početka* i punog zamaha društva koja sada može biti *viđeno* i *kao društvo blagostanja* i *beskonfliktno društvo*, jer ovi potonji stari sada sede u bibliotekama, gledaju televiziju, igraju domine i bivaju dotirani, ukoliko njihova penzija nije bila dovoljna da podmiri troškove boravka u "senovitoj Lamartinovoj ulici br. 47". Dakle, konflikt je već polako mogao biti okončan, a taj konflikt odnosio se na pređašnje društveno uređenje, dok je oštricu tog konflikta iznela, upravo, štampa iz 40-ih godina u kojoj čitamo o starcima koji rade na domskim ekonomijama i koji bivaju sklonjeni od lica javnosti izmeštanjem iz gradske sredine, kojoj su pripadali, na seoska imanja.

Dakle, kontinuitet je taj koji je omogućio podkonstrukt u okviru dužeg procesa konstruisanja starosti kao društvenog problema, a osnovna načela konstrukcionizma – da stvarnost nije ono što izgleda da jeste, nego da je proizvod jednog pogleda na svet u datom trenutku – moguće je potvrditi kroz analizirane novinske članke. Da se nauka i praksa onih koji se bave starima, takođe, uklapa u preuzimanje stvarnosti *viđene kao* vidimo i na primeru koji se nalazi u publikaciji "Tragom razvoja gerontološkog centra" u kojem jedan od autora tekstova o ovoj ustanovi u Šapcu iznosi zbunjenost onim što je smatrano za ono *kako jeste*:

"Godinama smo slavili dan ustanove, računajući 1944. godinu kao godinu osnivanja, i u tom uverenju planirali da 1994. godinu obeležimo kao 50-tu godišnjicu života i rada Doma.

Jedan slučajan i letimičan pogled na rubriku 'izbor iz stare štampe' u jednom broju "Glasu Podrinja" iz 1993. godine pobudio je sumnju u taj podatak o našem početku...

Angažmanom na izradi ove monografije, sumnja je isplivala na površinu. Skepsa, radoznalost i još više privrženost naučnoj, istorijskoj i svakoj drugoj istini probudili su pokretački motiv za proboj u nepoznato...

Dom je osnovan odlukom, odnosno rešenjem Odbora Opštine Šabačke, najverovatnije, početkom 1923. godine, kada je odbor rešio da podigne jedan skroman dom za stare i iznemogle..." (Gajić 1994, 8-9)

Slučajno preinačenje istorije jedne ustanove koja time postaje "najverovatnije" još starija, nego što su oni koji njome upravljaju mislili do tada, dovodi nas ponovo do konstrukcionističkog pogleda na ono što je *stvarno* – u središtu pažnje konstrukcionističke misli nalazi se nastanak samih teorija, a ne pitanje da li je stvarno ono što se nalazi izvan domašaja ljudskog uma i da li su teorije, o onome što stvarno postoji, istinite ili ne. Ukoliko sledimo ovu postavku, uviđamo da se izložena građa uklapa u teorijski koncept konstrukcionista, budući da se i u medijima, ali i u naučnom diskursu, beleži uspostavljanje jedne *nove realnosti* koja često početnu tačku bira u procesu koji je već prošao kroz niz faza. Prenebregavanje prethodnog ne sprečava novi pogled na svet i novouspostavljenju teoriju da funkcionišu u trenutku u kojem su nastali. Međutim, proces podrazumeva i da se perspektive menjaju, a razlog takvoj promeni obično tražimo u uspostavljanju novog pogleda koji će nas dovesti novom pojmu *viđenom kao* i jednoj novoj *stvarnosti* koja pripada nekoj drugoj ideologiji ili, pak, pukom slučaju, što se vidi na navedenom primeru. Ostaje pitanje da li bi "žed za naučnom istinom" bila toliko jaka da je do slučajnog otkrića došlo 50-ih godina, primera radi, i da li bi u "Glasu Podrinja", uopšte, postojala rubrika koja bi se bavila prelistavanjem starih brojeva. Dakle, i za slučajna otkrića potrebna je ideološka i naučna klima koja će dopustiti "slučajnom" da izađe na površinu, budući da pogledi na svet ljudi zavise od referentnog okvira u kojem se pogledi pružaju.

Zaključak

Zadatak ovog rada bio je pokušaj da se analizira novinska građa koja je nastala u periodu nakon II svetskog rata, a koja se odnosila na pitanje institucionalizovanog smeštaja starih i nemoćnih lica u tek stvorenoj državi. Pored upoznavanja sa *fakticitetima* koji se javljaju u novinskim člancima u petnaestogodišnjem periodu stvaranja nove države, zadatak ovog rada bio je i da ponuđene podatke prouči kroz konstrukcionistički pogled na svet koji, kao i ostali pogledi ljudi, ima svoje zakonitosti, a neke od njih odnose se na to da istina nije ono što izgleda da jeste, da referentni okvir definiše poglede na svet i stvaranje teorija i akcija koje se odnose na taj svet, da sumnja u objektivnost vodi

konstruisanju pojma *viđenom kao* i da suština nije u traganju za istinom, nego u proučavanju procesa definisanja nekog društvenog problema. Stavljanje akcenta na proces prvi apostrofira Blumer, ali za potrebe ovog rada, zbog dužine trajanja procesa i proučavanja samo jednog segmenta koji učestvuje u datoj konstrukciji, i to u samo jednom periodu višefazne pod-konstrukcije, za potrebe ovog rada preuzeta je Spektorova i Kicusova postavka modela prirodne istorije društvenih problema.

Kao rezultat analize novinskog materijala dva posleratna lista "Borba" i "Politika" potvrđene su tri, od ukupno četiri, faze modela prirodne istorije koje zagovaraју ova dva autora. Izostajanje četvrte faze, rezultat je s jedne strane još nedovršenog procesa, a s druge strane izostajanja moći, kako političke, tako i svake druge kod starih lica koji nikada, kroz gotovo dvovekovni period konstruisanja društvenog problema, nisu uspjeli da se nametnu kao žalbena ili interesna grupa.

Kada se radi o konkretnom novinskom materijalu, od najvećeg značaja bio je pokušaj da se pokaže kako ideološki zaokret uspeva da kasniji period u razvoju države i društva učini početnim, kada se radi o institucionalizovanoj brizi o starim licima. Posleratna štampa donosi skroman broj objavljenih članaka koji se poglavito odnose na loše stanje u domovima za stara i nezbrinuta lica, koji često bivaju zbrinjavani zajedno sa ostalim nevoljnicima, dok napisi iz 50-ih godina prave otklon od tog perioda kako ideološki, tako i vremenski i svedoče o jednoj *novoj istoriji* koja počinje upravo u tom trenutku, kroz napise o *prvom* staračkom domu u Beogradu u kojem više nema "uvredljivog stanja", nego samo brige za ostarele stanare. Diskontinuitet je posledica izmeštavanja starih lica iz gradske u ruralnu sredinu i njihovo naknadno vraćanje kao *prvih* koji žive život dostojan starog čoveka. Međutim, uslove za realizaciju diskontinuiteta pruža snažni ideološki sistem, nastao po uzoru na sovjetski model realnog socijalizma, a koji biva smenjen početkom pedesetih godina blažim modelom, tzv. Titovim samoupravljanjem. Ove, po mnogo čemu, različite ideološke matrice uslovile su i razliku u konstruisanju starosti kao društvenog problema, što se vidi i na primeru institucionalizovanog zbrinjavanja starih. Takođe, promene u načinu konstruisanja, kao izrazu smenjivanja ideoloških matrica, mogu se pratiti i pre proučavanog perioda, ali i kasnije. Naj-svežije primere nalazimo u bliskoj prošlosti, tj. u smeni ideološkog sistema koji je bio podloga za konstrukt tokom 90-ih godina XX veka. Posledice deka-de trajanja tog sistema i konstrukta koji je nastao uočljive su i danas, deset godina nakon promene ideološke paradigme. Dakle, ukoliko se vratimo na proučavani period, onda nije pogrešno reći da štampa ne pravi grešku kada nas obaveštava o *prvom* domu, ali vodi u ćorsokak ako se prihvati drugačije nego samo kao jedan od mogućih izvora za proučavanje mnoštva pogleda na svet, a koji zavise od referentnog okvira u kojem nastaju. Ljudi stvaraju konstrukte u kojima delaju i žive, dok za razliku od nekih drugih dobnih odrednica, stari i ostali nemoćni žive u konstruktima koje je neko drugi stvorio za njih.

Kao krajnji zaključak, može se reći da skromnost obima objavljenog novinskog materijala svedoči o maloj važnosti ovog pitanja u analiziranom periodu, u kojem neki drugi problemi uspevaju da se nametnu i skrenu pažnju na sebe, a time i ostvare veću angažovanost institucija. "Žestoka konkurentska borba" starost dugo ostavlja gotovo potpuno izvan konkurencije, čime se potvrđuje da "urođena težina problema" nije od značaja, baš kao što ni hronološki rast problema ne mora dovesti do priznavanja nekog stanja kao društvenog problema u društvu u kojem se javlja. Sve ovo vraća nas postavci da *objektivnost* nije u službi procesa konstruisanja problema, nego da je referentni okvir taj koji dozvoljava nekom stanju da bude "prevedeno" u društveni problem, u izvesnom vremenskom razdoblju – dok u periodu koji mu prethodi ili koji sledi nakon njega, ne mora imati legitimitet od strane društva.

Literatura

- Ber, Vivijen. 2001. *Uvod u socijalni konstrukcionizam*. Beograd: Zepter Book World.
- Best, Joel. 1987. Rhetoric in Claims-Making: Constructing the Missing Children Problem. *Social Problems* 34 (2): 101-121.
- Blumer, Herbert. 1971. Social Problems as Collective Behavior. *Social Problems* 18 (3): 298-306.
- Dinić, Dragana i dr. 2008. *Mreža gerontoloških kapaciteta u Srbiji - vodič za dijasporu*. Beograd: Gerontološko društvo Srbije.
- Gajić, Branko. 1994. "Osnivanje, život i rad doma u periodu 1923-1944. godina", U *Tragom razvoja gerontološkog centra*, Branko Gajić, 8-15. Šabac: Gerontološki centar Šabac.
- Hazelrigg, Lawrence. E. 1986. Is There a Choice Between "Constructionism" and "Objectivism"?. *Social Problems* 33 (6): S1-S13.
- Minoa, Žorž. 1994. *Istorija starosti od antike do renesanse*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Spector, Malcolm and Kitsuse John I. 1973. Social Problems: A Re-Formulation, *Social Problems* 21 (2): 145-159.
- Stojnov, Dušan. 2001. Konstruktivistički pogled na svet: Predstavljanje jedne paradigme. *Psihologija* 1-2: 9-48.

Ljubica Milosavljević

An Analysis of Newspaper Texts with a View to Studying the "First" Old People's Homes

Newspaper texts published in the period between the end of World War II and the late 1950s in the Belgrade dailies *Borba* and *Politika* have been

analyzed for the purpose of studying the process of how old age, as a social issue, has repeatedly "appeared" and "disappeared" from the public eye. These texts illustrate one of the fundamental tenets of constructionism that leads to *reality perceived as*, and provide insight into the reasons that this social problem, which dates back to the emergence of a bourgeois civil society in 19th century Serbia, was perceived in the period studied as just constructed. In this way, it is possible to explain how *before* becomes *after*, and why newspapers refer to an old people's home built no earlier than 1959 as the "first" home of its kind in Belgrade.

Key words: old age, old people's homes, newspaper texts, constructionism, social problem.

Ljubica Milosavljević

Analyse des matériaux journalistiques au service de l'étude
des "premières" maisons de retraite

Pour l'étude du processus dans lequel la vieillesse, en tant que problème de société, de nombreuses fois "apparaissait" et "disparaissait" du centre de l'intérêt du public, nous aurons recours aux matériaux journalistiques publiés dans les quotidiens "Borba" et "Politika" entre la fin de la Seconde Guerre mondiale et la fin des années 1950. À partir de ces matériaux, il sera possible de confirmer l'une des principales thèses du constructionnisme qui aboutit à *la réalité vue comme*, c'est-à-dire aux causes qui ont amené à ce que ce problème de société, qui apparaît avec la création de la société bourgeoise en Serbie au XIX siècle, "soit vu" dans la période étudiée comme nouvellement construit. De cette façon il sera possible d'éclaircir comment l'*avant* devient l'*après*, autrement dit pourquoi l'on parle de la maison de retraite qui n'a été fondée qu'en 1959 comme de la "première" à Belgrade.

Mots-clés: vieillesse, maisons de retraite, matériaux journalistiques, constructionnisme, problème social.

Primljeno 1.03.2010.

Prihvaćeno 27.03.2010.